

KAFKASLAR’DA “TÜRKi” KAVIMLER: ÇERKEZLER, ABHAZLAR, KABARTAYLAR, ADIGELER, ÇEÇENLER, İNGUŞLAR, DAĞİSTANLILAR VE DİĞERLERİ

Doç.Dr. Alâeddin Yalçınkaya*

Giriş

Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan cumhuriyetlerdeki Türklerin etnik kimliğini isimlendirmede yeni bir kelime ortaya çıktı: “Türki”. Aslında bu kelime yeni olmayıp daha önce başka anlamlarda kullanılmakta idi. Osmanlı Türkçesinde yaygın olarak görülen “i” eki, etnik topluluk sonuna geldiğinde o milletin dili demektir. Fars-Farisi, Arap-Arabi gibi “Türki” de Türkçe demektir. Ancak 1990’lar ile birlikte kullanılmaya başlayan “Türki” kelimesi ise, Anadolu Türkleri dışındaki Türklere karşılık gelmekteydi. Mesela Azerbaycan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Kazakistan için “Türki cumhuriyetler” denmeye başlandı.

Bu isimlendirmeye haklı olarak birçok çevreden itiraz gelmiş, böyle bir ayırımın temeli olmadığı gibi bu isimlendirmenin bilimsel bir tarafı olmadığı savunulmuştur. Buna karşılık İngilizce’de “Turkish” ve “Turkic” diye iki farklı kelime bulunduğu, Türkiye Türkleri için “Turkish”, Türkiye dışındakiler için de “Turkic” dendiği ileri sürülerek, “Turkic” karşılığının “Türki” olması gerektiği savunulmuştur. 1990’lar boyunca “Türki” kelimesi yaygınlaştığı halde buna karşın “Yeni Türk Cumhuriyetleri”, “Azeri Türkleri”, “Türkistan Türkleri” gibi doğru isimlendirmeler de bilimsel yayınlarda önemli bir yer tutmuştur. İngiltere ve Rusya’nın Kafkaslar ve Orta Asya konusunda, asırlardır “büyük oyun” olarak adlandırılan politikalarının bir parçası olarak, Anadolu Türklerine ayrı, Anadolu dışındaki Türklere ayrı kimlik ismi vermelerinin, kendi politikaları açısından tutarlı bir izahı olabilir. Ancak bu politika sonucu kasıtlı olarak yanlış üretilen bir ismi, hedef ülkenin olduğu gibi sahiplenip kullanmasının doğru olmadığı açıktır.

Bu yazının temel konusu, “Türk” kimliğinden ayrı bir “Türki” kimliğinin aslında olmadığına temas etmekle birlikte daha önce kullanılan ve Sovyetler sonrasında “Türk’e

* Sakarya Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694 – 528X Sayı: 9 Mayıs – 2006

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

yakın” gibi yeni bir anlamla ortaya sürülen “Türki”nin gerek duyulduğu etnik gruplardır. Mesela Azeriler için Türk’e yakın anlamında, sanki Türk değilmiş gibi “Türki” kimliğinin yanlışlığı açıktır. Ancak, Türk kökenli olmadığı halde Türkiye’ye siyasi, kültürel, duygusal bakımdan yakın kavimlerin de, ki buna “Türki”ler diyoruz, varlığı sözkonusudur. Bu gerçekten hareketle tartışma konuları şöyledir:

Türk cumhuriyetleri mi Türki cumhuriyetler mi?

Ulus-devletin kurucu ögesi olarak ortak etnik kimlik mi ortak gelecek inancı mı?

Müslüman Kafkas halklarının Türkiye ilgisi.

“Türki” halklar olarak Çerkezler, Abhazlar, Çeçenler, Dağıstanlılar ve diğerleri.

Kafkaslardan Basra Körfezi’ne Anti Türkizm stratejisine konu Türkiler

Türk Cumhuriyetleri mi Türki Cumhuriyetle mi?

İngilizce’deki “Turkic” veya Türkçe’de son yıllarda kullanılan “Türki” kelimesi, etnik köken bakımından Türk’e yakın bir etnik grup olarak, “Türk” ile aynı milletten olmayan biçiminde gerçeklerden uzak bir mesaj vermektedir. Sömürgeciliğin temel ilkelerinden olan “böl-yönet”in önemli bir uygulama alanı olarak Sovyet döneminde Kafkaslar’daki ve Türkistan’daki Türk hanlıklarından Rus yönetimine geçen Türkler için, Türk kimliğini kullanmaları yasaklanarak Azeri, Özbek, Türkmen, Kazak, Kırgız, Karakalpak gibi kimlikler ihdas edilmiştir. Bunların her biri için ayrı alfabe düzenlenmiş ve her aşamada Türk halklarını kendi ırkdaşlarından uzaklaştırmak için çeşitli eğitim ve propaganda metotları ile gerçekler saptırılmıştır. Öyle ki Baltık Denizi’nden Bering Boğazı’na kadar bütün Ruslar için tek alfabe kullanılırken asırlardır iç içe yaşayan ve aynı dili konuşan farklı Türk boyları için 40 kadar farklı alfabe düzenlenmiştir.

Sovyet sisteminin, temelleri Çarlık Rusyası döneminde atılan, Türk topluluklarını “ayrı milletler” haline getirerek birbirinden bu arada Türkiye’den uzaklaştırma projesi, yetmiş yıllık dönem sonunda önemli başarılar elde etmiştir. Bununla beraber, Bennigsen’in ortaya koyduğu üzere bu proje, derin sosyal ve psikolojik tepkilerin, yaygın ve köklü bir şekilde gelişip sistemi tehdit etmesine neden olmuştur. Uygulamanın görünen sonucu bir boya mensup olan Türk, bazen aynı devlet çatısı altında yaşadığı halde, farklı sosyal bilimler ve genel olarak dil ve alfabe eğitimi aldığından aralarında ancak Rusça konuşarak anlaşabilir hale gelmiştir. Bu

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694 – 528X Sayı: 9 Mayıs – 2006

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

dönemde, örneğin Almatı'daki Kazaklar Kazak müfredatının uygulandığı ilköğretim okullarına giderken aynı şehirde yaşayan Uygurlar ise ayrı bir programın, Uygurca'nın uygulandığı okullara gitmekte ve bunların aynı okullara gitmesi mümkün olmamaktaydı. Öte yandan sözkonusu iki Türk boyuna ait okullar için dilbilgisi, sosyal bilgiler gibi alanlardaki ders kitapları ve müfredat programları Moskova'dan hazırlanmış olarak gelmekte ve bu konuda o boya mensup öğretmen ve yöneticilere inisiyatif bırakılmamakta, fakat matematik ve fen dersleri program ve kitapları bölge yönetici ve idarecilerine bırakılmakta idi. Bu eğitim sisteminin ilginç bir sonucu, Sovyetler sonrası, belirli aralıklarla düzenlenen ve Türkiye ile birlikte Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan devlet başkanlarının katıldığı “Türkçe Konuşan Devletler Zirve Toplantıları”nda ortak dil Rusça olmuştur. Bu durum, sözkonusu toplulukların etnik köken bakımından farklılıklarının değil, fakat emperyalist Rus eğitim sisteminin “böl-yönet” konusundaki başarısının göstergesidir. Halbuki, Sultan II. Abdülhamid'in danışmanı Buharalı Şeyh Süleyman Efendi, hazırlamış olduğu Lügat-i Çağatayî ve Türkî-i Osmanî¹ adlı eserini sunarken, bir Türkün Çin seddinden Balkanlar'a kadar aynı Türkçeyi konuşarak seyahat edebileceğini söyler.

“Türki” kimliğini tanımlarken, yukarıdaki açıklamalardan ne olmadığına dikkat çekilmektedir. Bu kimliği Azeriler, Özbekler, Kırgızlar, Türkmenler veya Kazaklar için kullanmak son derece yanlış olduğu gibi uzak dönemlerde Türklerden ayrıldığı kabul edilen, Türk'e akraba kavimler Moğollar, Finler gibi topluluklar için de Türki yerine akraba halk demek gerekir. Bu durumda **Türki, “etnik olarak uzak veya yakın dönemde bir akrabalığı olmadığı halde, yakın yüzyıllarda yaşananlar ve coğrafi yakınlıktan dolayı, siyasi, kültürel ve duygusal bakımdan Türkiye'ye yakınlık duyan Müslüman halklar”** olarak tanımlanabilir.

Ulus-Devlet'in Kurucu Ögesi Olarak Ortak Etnik Köken – Ortak Kader

Aynı etnik kökenden gelme, aynı dili konuşma, aynı kültürü, dini, mezhebi veya coğrafyayı paylaşma millet olmanın gereklerinden olduğu halde, özellikle ulus-devletlerin ortaya çıkmasında bu unsurların temel belirleyici olmadığı görülmüştür. Bugün dünyada aynı dili, dini, etnik kökeni paylaşan insan toplulukları, Arap milleti örneğinde olduğu gibi birçok

¹ İstanbul, 1298.

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694 – 528X Sayı: 9 Mayıs – 2006

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

farklı devlete bölünmüş olup, ayrı ulus-devletler halinde bulunabilmektedir. Öte yandan farklı etnik köken, inançtan gelen insanların aynı ulus-devleti paylaştıklarının birçok örneği bulunmaktadır. Bundan dolayı, ulus-devletin kurucu unsuru olarak millet için geçmişte yaşanıldığına inanılan “ortak felaket”, bundan daha da önemlisi “ortak kader” inancı temel belirleyici haline gelmiştir. Gerçekten de modern çağların temel siyasi birimini oluşturan ulus gerçeğinde etnik birlikten çok, gelecekle ilgili ortak ümit ve kaygılara sahip olma duygusu etkilidir. Böylece çağdaş devleti oluşturan ulus, ortak kökenden çok ortak kaderi paylaşan, birliktelik ruhu içerisinde ülkenin huzur, güven ve başarısının herkesin yararına olacağına inanan, aynı devleti sahiplenen farklı etnik kökenlere sahip insanlardan oluşabilmektedir. Geçmişte yaşanan ortak acı ve güvenli gelecek için ortak inanç, farklı halkların güçlü bir devlet ortaya çıkarmasının temelini oluşturduğu gibi bu yöndeki inancın kaybolması da diğer etkenlerle birlikte sözkonusu devletin parçalanmasına yol açabilmektedir.

Türkiye dışındaki Türkleri farklı bir etnik kökene mensupmuş gibi "Türki" kelimesi ile isimlendirmenin hatalı olduğuna işaret edilirken, bu halkların aynı milletin mensubu olduğu görülmektedir. Bununla beraber Türkiye ve Türkiye dışındaki Türklerin aynı ulus-devlet çatısı altında toplanmadıklarını, esasen böyle bir niyet ve iradenin de bulunmadığı bir gerçektir. Sovyet sonrası Türkiye ve diğer Türk cumhuriyetleri arasında önemli işbirliği ve yakınlaşma süreçleri yaşandığı halde toplumlar arasında ortak gelecek kaygısı ve toplumsal yakınlığın diğer unsurları pek görülmemiştir. Ancak, Kafkaslar'da ve Balkanlar'da Türk kökenli olmadığı halde Müslüman olan birçok etnik grup gelecekteki güvencesini Türkiye ile görmekte ve kendisini Türk kökenli diğer halklardan daha çok Türkiye Türklerine yakın hissetmektedir. Çerkezler, Abhazlar, Çeçenler, Arnavutlar ve Boşnaklar'da olduğu gibi bunun çok önemli tarihi ve toplumsal sebepleri bulunmaktadır.

Osmanlı, özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra, Balkanlar ve Kafkaslar'dan çekilirken bu topraklarda Türk olmadığı halde Müslüman olan birçok farklı etnik kökenden insanlar bulunmaktaydı. Bunların önemli bir kısmı, kimliğini korumak, dinini yaşamak, güvenliğini sağlamak üzere Anadolu'ya göç ettiler. Öyle ki gerek Balkanlarda gerekse Kafkasya'daki birçok Müslüman topluluğun bugünkü nüfusu, aynı etnik kökenden Anadolu'da yaşayanlardan daha azdır. Balkanlar'da Yuugoslavya, Kakaslar'da ise Sovyet Rusya'nın yönetimi altındaki Müslüman fakat Türk olmayan kavimlerin, Soğuk Savaş sonrası dönemde

Türkiye'ye ilgisi artmıştır. Çünkü her bir topluluk, atalarından Anadolu'ya göç eden yakınları ilgili hikayelere sahiptir.

Müslüman Kafkas Halklarının Türkiye İlgisi

Sovyetler sonrasında bölgesel bir güç olma konusunda önemli potansiyele sahip olan Türkiye, Kafkaslar'daki etnik çatışmalara resmen taraf olmamış, sınırların değişmezliği ve ülke bütünlüğü ilkesini her konuda temel alınmıştır. Bununla beraber önemli bir gerçek var ki bugün bir kısmı zikredilen Kafkas kavimlerinden, Kafkasya'dakinden daha çok Türkiye'de bulunmaktadır. Kuzey Kafkaslar'da Rus Çarlığı'na karşı bağımsızlık mücadelesi veren Müslüman halkların lideri Dağıstanlı Şeyh Şamil'in mağlubiyeti ve mücadelenin sona ermesiyle birlikte burada halkların büyük bir kısmı Osmanlı'ya göç etmek zorunda bırakılmıştır.

Halen Türkiye'nin birçok bölgesinde Kafkas, Çerkez, Dağıstanlı, Çeçen gibi genel veya özel isimli vakıflar veya dernekler halinde örgütlenmiş olan bu Kafkas kökenli Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları, etnik kökenleri ile ilgili kimliklerini ve birçok geleneklerini muhafaza etmektedirler. Bununla birlikte temel kimlik olarak "Türk" kimliğini de bütünüyle benimsemişlerdir. Kafkaslarda kalan akrabalarını ise hiçbir zaman unutmamışlar, Sovyet döneminde dahi değişik kanallarla ilişkileri devam etmiştir. Rus yetkililerin Kafkasya'daki Moskova karşıtı her gelişme üzerine Türkiye'yi suçlamalarında bu gerçeğin payı vardır. Sovyetler Birliği daha dağılmadan Kafkas halkları arasında dikkate değer hareketlenmeler, kongreler ve toplantılar düzenlenmiştir. Özellikle Çeçen lider Dudayev'in çıkışı diğer Kafkas kavimleri için büyük bir motivasyon kaynağı olmuştur. Bu aşamadaki kongrelerde öncelikle Türkiye'deki kuruluşlardan yardım görülmüştür. Benzer örgütlenmelerin Suriye, Ürdün ve Mısır'daki Kafkasyalıları arasında da vardır. Buradaki Kafkasyalıları o zaman Osmanlı ülkesinin vilayetleri olan topraklara göç etmiş, Osmanlı yıkılınca da Türkiye dışında kalmışlardır.

“Türki” Halklar Olarak Çerkezler, Abhazlar, Çeçenler, Dağıstanlılar ve Diğerleri.

Kafkas dilleri, dolayısıyla bu dilleri konuşan halklar genel olarak üç kategoride ele alınmaktadır. Bunlar: Kafkas (eski Kafkas) dilleri, Hint-Avrupa grubundan olanlar ve Türk kökenli (Ural-Altay) dillerden gelenler. Genel toplam içerisinde Eski Kafkas dil grupları

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694 – 528X Sayı: 9 Mayıs – 2006

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

(Çerkezce genel adıyla bilinen Adigece, Kabartayca, Abhazca, Abazaca, Ubiyce ile Gürcüce, Lazca, Çeçence, İnguşça, Avarca, Lezgice ve diğerleri) %35, Ural-Altay (Azerice, Karaçayca, Balkarca, Kumıkça, Nogayca ve diğer Türkçe kökenli diller)² %35 ve Hint-Avrupa (Ermenice, Rusça, Ukraynaca, Osetçe, Tatice, Talişçe ve diğerleri) %28'i oluşturmaktadır. Eski Kafkas halkları iki kuzey bir güney kola ayrılır. Güney kolu, Gürcüler ile onlara akraba kabul edilen Megrelleri, Lazları ve Svanları içine alır (1979 nüfusu 3.571.000). Bu gruptan olan halklar daha çok Güney Kafkasların batı bölgelerinde yaşar. İki kuzey kolu oluşturan halklar ise miktar olarak daha az olduğu halde daha çok sayıda farklı etnik gruplardan oluşmaktadır. Bunlardan önde gelenleri Kuban ve Yukarı Terek havzalarında yaşayan Kabartaylar (322.000), Çeçenler, İnguşlar ve Batlardan oluşan Veynahlar (940.000), Dağıstan'da yerleşmiş olan Avarlar (483.000), Davgiler (287.000), Lezgiler (383.000) ve Laklar (100.000)'dan ibarettir.

Kafkas halklarının %55.9'u Müslüman ve %49.6'sı ise Hıristiyan'dır. İslamiyet Kafkaslar'a sekizinci yüzyılda girmeye başlamış, ancak 17. yüzyıla kadar etkin bir din haline gelmemiştir. Başta farklı Çerkez kavimleri, Çeçenler ve Lezgiler olmak üzere Türklerin dışında bölgede birçok Müslüman etnik grup bulunduğu halde, Müslümanların yarısından çoğunu Türkler oluşturmaktadır. Bununla birlikte gayr-i Türk diğer Müslümanların da önemli ölçüde Türkleştiğini, daha doğrusu Türkçe konuşmamakla birlikte birçok konuda Türkiye ile kader birliği ettiğini, bunun tarihi kökenlerinin yanında günümüzdeki siyasi gerçeklerin de olduğu yukarıda belirtildi. Bununla beraber Müslüman Kafkasların "Türkleşmesi" bir asimilasyon veya baskı politikası sonucu olmayıp, istila döneminin ortak düşmanı Ruslara karşı dayanışma, yardımlaşma ve destek arayışının sosyal ve kültürel boyutlarıyla içselleştirilmesiyle gerçekleşmiştir.

"Türki" kelimesi ile Kafkaslar'daki Karaçay, Balkar, Kumık, Nogay gibi Türk kavimleri değil fakat, Türk kökenli olmadığı halde, ulus olmanın temelini oluşturan bir takım kıstaslar dikkate alındığında birçok Türk kavminden Türkiye'ye ve Türklere daha yakın olan, kendilerini böyle hisseden Eski Kafkas kavimleri Çerkezler, Adigeler, Abhazlar, Çeçenler, İnguşlar, Dağıstanlılar, Lezgiler gibi topluluklar kastedilmektedir. Bu kavimlerin Türkiye ve

² Kafkaslar'ın Türk kökenli halkları ise güneyde daha çok doğuda Hazar kıyısında, orta bölgelerde ve bir miktarda batı yaşayan Azeriler (5.477.000) ile kuzeyde yaşayan Kıpçaklardır. Kıpçak Türkleri'nin alt grupları ise Kumikler (228.000), Nogaylar (60.000), Karaçaylar (131.000) ve Balkarlardır (66.000). Bu rakamlarda Sovyet döneminde 1979 sayımlarında elde edilenlerdir.

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694 – 528X Sayı: 9 Mayıs – 2006

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

Türklerle ilgileri dikkate alındığında, bu ilginin yüklediği önemli bir kimlik olgusu görülmektedir ki netice itibariyle diğerlerinden ayırdedici bir isimlendirmeye ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu kavimlerin, “Türki”leşmesi aslında, 19. yüzyılda yaşanan felaketlerden daha önce başlamıştı. Asırlar boyu bölgeye hakim olan Türk devletlerinin, Kafkas halklarının kültürü üzerinde şüphesiz etkisi olmuştur. Ancak halen iki özerk cumhuriyete ortak adını veren Karaçay-Balkarlar ile Dağıstan ve Azerbaycan’daki Türklerin burada asırlardan beri yaşamakta olan Eski Kafkas kavimleriyle kültürel bakımdan etkileşmiş olması kaçınılmazdır. Atlı göçebe kültürü ve geleneklerini Kıpçak bozkırlarından Kafkas dağlarına taşıyan eski savaşçı kavimlerin torunları olan Karaçay-Balkar Türkleri bin yedi yüz yıldan beri Kafkas kültürünün gelişmesinde önemli rol oynamıştır.³ Bunun sonucu olarak Kuzey Kafkasya’daki sözkonusu kavimlerin Türkileşmesi İslam dinine girmelerinden önce başlamıştır.

Asya ve Avrupa’nın önemli bir kesişme bölgesini oluşturan Kafkaslar, ekonomik, siyasal ve kültürel bakımdan da kaynaşma coğrafyası durumundadır. Geçiş alanı olması ve coğrafi özellikleri yüzünden aynı zamanda etnik ve kültürel bakımdan dünyanın en karmaşık (zengin) yapıya sahip olan bölgelerinden biri veya birincisi olduğu kabul edilir. Soğuk savaş yıllarında SSCB sınırları içerisinde yer alan bölge, etnik özellikleri bakımından önemli bir dönüşüm-karışım sürecine tabi olmuş ve bu yıllarda dış dünya ile irtibatı “demirperde” şartlarından dolayı hemen hemen kopmuştur. Gelişmeler Sovyetler Birliği’nin iç sorunu kabul edilip, dış dünyanın müdahalesine kapalı tutulurken, Kafkas halkları önemli ölçüde ‘Sovyetleşme’ programına tabi tutulmuştur. Bununla beraber, kendi etnik kimliğini derinden derine korumuş, belki bu asimilasyon döneminde etnik kimliğini daha köklü bir şekilde bilinçaltında sahiplenmiştir. Çarlık döneminde de farklı uygulamalarla görülen bu asimilasyon yöntemi belki Türk olmayan Kafkasyalıları daha da “Türki”leştirmiştir. Şeyh Şamil’in yakalanmasından sonra bölgeye gelen II. Alexandr’a Çerkezler, seçtikleri bir heyet vasıtasıyla başvurarak bölgenin istilasından vazgeçilmesini ve savaşa nihayet verilmesini istirham etmişlerdir. II. Alexandr “Ya gösterilecek yerlere veya Türkiye’ye göçünüz” demiştir. Çerkezlerin Ruslara karşı mücadele ettikleri yıllarda Petersburg’da Çerkez muhaceretini organize eden bir komisyon kurulmuş ve bu komisyon 1862’de askeri ve siyasi bir tedbir

³ Ufuk Tavkul, Kafkasya Dağlarında Hayat ve Kültür: Karaçay-Malkar Türklerinde Sosyo-Ekonomik Yapı ve Değişme Üzerine Bir İnceleme”, İstanbul, Ötüken, 1993; s.30.

olarak Çerkezlerin tehcirine karar vermiştir. Aslında Çar'ın bu talimatı ve uygulamaları ile Kafkasyalı Müslümanlardan sadece göç edeceklerine değil kalanlara da “Türki” kimliği verilmiştir.

Rusya Federasyonu'nun alt birimlerini oluşturup önemli ölçüde “Türki”leri barındıran Kuzey Kafkasya özerk cumhuriyet ve bölgeler şunlardır: Adige Özerk Cumhuriyeti, Kabartay-Balkar Özerk Cumhuriyeti, Karaçay-Çerkez Özerk Cumhuriyeti, Çeçenistan Özerk Cumhuriyeti, İnguşetya Özerk Cumhuriyeti, Kuzey Osetya Özerk Cumhuriyeti ve Dağıstan Özerk Cumhuriyeti. Kuzey Kafkasya'da olmadığı halde Gürcistan'a bağlı Abhazya Özerk cumhuriyeti de Türkilerin vatanı sayılır. Öte yandan Azerbaycan'da yaşayan ve Türk kökenli olmayan Lezgiler de Türki gruba girmektedir.

Adige Özerk Bölgesi

Adige Özerk Bölgesi, Rusya Federasyonu'na bağlı olup, Sovyet döneminin başından beri Krasnador bölgesinde idari bir birim, ‘kray’dır. Büyük Kafkaslar’ın kuzeybatısında, Kuban Nehri'nin sağ ve sol sahillerinde yer alır. 7.600 km. karelik bir birim olan Adige, tamamen Rusya Federasyonu toprakları ile çevrili olup, kendisine en yakın olan Karaçay-Çerkez ile sınırdaş değildir. Adige, özerk yönetimi 1922 yılında Kuzey Kafkasya Birleşik Cumhuriyeti'nin parçalanması aşamasında, Rusya SFSC'ne bağlı olarak kurulmuştur. Ülkeden geçen Kuban Nehri kıyıları tarıma uygundur. Ayrıca, bölgede petrol ve doğal gaz çıkarılmaktadır. 1989 sayımına göre nüfusu 417.000 olup, yüzölçümü 7.600 km kare, yönetim merkezi Maykop'tur. Nüfusun %68 Rus, %23 Adige'dir.⁴

Rakamlarda görüldüğü gibi, Adige Özerk Bölgesi'ne adını veren Adige'ler aslında bu birim halkının yaklaşık beşte birini oluşturmaktadır. Çoğunluğu Ruslar oluşturduğu halde böyle bir yapılanma ve isimlendirmede, tarihi gerçekler yanında, Karaçay-Çerkez ve Kabardino-Balkar özerk bölgelerini oluşturan halklarla olan aynı etnik kökenden gelme gerçeğine karşı alınmış, bilinen Stalinist yöntemlerin izleri görülmektedir. Adige ismi, muhtelif Çerkes kabilelerinin, kendilerini sair halktan ayırmak maksadıyla birbirine ‘Adige’ yani ‘hemşehri’ ve hem-millet, milletdaş, ırkdaş dedikleri, I. Abdülhamid devrinde Çerkesistan ile kurulan ilişkiler ve yapılan araştırmalarda neticesinde anlaşılmıştır.⁵

⁴ Mustafa Öztürk, Kafkasya'nın Tarihi Coğrafyası ve Stratejik Önemi”, s.16.

⁵ Mirza Bala, “Çerkesler”, İslam Ansiklopedisi, C.3, İstanbul, MEB, 1993; s.375.

Karaçay-Çerkez Özerk Bölgesi

Rusya Federasyonu'na bağlı Karaçay-Çerkez Özerk Bölgesi. Sovyet döneminde Stravpol bögesindeki idari birim 'oblast'tır. Buraya adını veren iki temel halk grubu Karaçaylar ve Çerkezlerdir. Bu birimin komşuları, Kabardino-Balkar Özerk Bölgesi, Kuzey Osetya, Gürcistan, Abhazya ve Rusya Federasyonu'dur. Karaçay-Çerkes Özerk Bölgesi'nin yönetim merkezi Çerkessk olup, nüfusu 1986'da 396.000, yüzölçümü 14.100 km. karedir. SSCB'nin dağılma aşamasında nüfusun yaklaşık %45'ini Ruslar, %30'unu Karaçaylar, %10'unu Çerkezler, %10'unu diğerleri oluşturur. Karaçaylar ve komşu cumhuriyetin halkını oluşturan Balkarlar (Malkarlar) Türk oldukları halde, Çerkezler, komşu Kabardino-Balkar bölgesini oluşturan Kabartaylar ile yine diğer komşular Abhazlar ve Adigelerle birlikte aynı etnik kökene mensuptur. Bununla beraber, gerek Rus istilasından önceki dönemde gerekse bundan sonraki dönemde bu Türk toplulukları ile Çerkez kavimlerinin tarihi ve kaderi önemli ölçüde birbiriyle ilgili ve biri diğerinin parçası olarak yaşanmıştır. Adigeler için Batı Çerkezler, Kabartaylar için Doğu Çerkezler diyen kaynaklar da bulunmaktadır.

Karaçay ve Balkarlar Almanlarla işbirliği yaptıkları iddiası ile 1944 yılında Sibiryaya sürülmüştür. Bir gün bir gece içerisinde kızılordu birlikleri tarafından uygulanan bu zorunlu göçe karşı gelenler derhal öldürülmüştür. Diğer sürgünlerde olduğu gibi kendileri ile birlikte hiçbir eşya alamadan kamyonlara doldurulup istasyonlara nakledilen oradan da vagonlarla yola çıkarılanların bir kısmı Sibiryaya varamadan yollarda ve Kuzey Kazakistan kamplarında ölmüşlerdir. 1957 yılında Kruşçev yönetimi Karaçay-Balkar halkının itibarının iade edildiğini bildirerek vatanlarına dönmelerine izin verdi ve bu halkın büyük bölümü yurtlarına döndü. Ancak sürgün esnasında halkın toplam nüfusunun yaklaşık yarısı yolda ve kamplarda hayatını kaybetmişti.⁶ 1979 nüfus sayımına göre toplam 131.000 Karaçay'ın %60'tan fazlası (100.000 civarında) Karaçay-Çerkez Muhtar Oblastı'nda yaşamaktaydı.⁷

Kafkaslar'ın Müslüman olduğu halde Türk olmayan en önemli etnik grubunu oluşturan Çerkezler, Rus istilası başlamadan Müslüman olmuş, siyasi olarak da her dönemde Osmanlı'ya yakın olmuştur. Şeyh Şamil'im mücadelesinde Osmanlı'dan alınan yardımlarla Çerkezler de Ruslara karşı savaşmış ve büyük başarılar göstermiştir. Şeyh Şamil'in yakalanmasından sonra Çerkezlerin Çar ile barış istemelerine karşın Çar bunları sürgüne mecbur kılmıştır. Benzeri

⁶ Orhan Tavkul, a.g.e., s.50.

⁷ Nadir Devlet, *Çağdaş Türk Dünyası*; s.133.

görülmeyen, yani henüz işgal edilmeyen bir ülkenin halkına tehcir uygulaması, Rusların hedefinin bölgeyi işgalle beraber Ruslaştırmak olduğunu göstermektedir. Bu karardan sonra 100.000 civarında Çerkez dağlardan indirilerek bölgeye getirilen Ruslarla birlikte iskan edilmiş ve Kafkaslardan yaklaşık 1.500.000 Çerkez Osmanlı ülkesine zorunlu olarak göç ettirilmiştir.⁸ 1864’de yoğunlaşan bu göçte Rus kaynakları 400.000 Çerkez’in göç ettiğini söylese de bu rakamın sağ salim Osmanlı ülkesine yerleşenlerin miktarı olduğu, yollarda ve limanlarda büyük kısmı ölen Çerkezleri kapsamadığı Çerkez kaynaklarında belirtilir. Farklı kaynaklarda göçe tabi olan Çerkezleri 1.750.000’e kadar çıkar.

Karadeniz kıyısında Karaçay-Çerkez’in güneyinde, SSCB dağılmadan önce Gürcistan’a bağlı bir özerk cumhuriyet olan Abhazya ÖC’ni oluşturan Abhazlar, Çerkezlerle aynı kökenden olup büyük kısmı Hristiyan’dır. Ülke nüfusu 537.000 olup yüzölçümü 8.700 km kare, yönetim merkezi Suhumi’dir. Müslüman olanların çoğu Türkiye’ye göç etmiştir. Sovyet sonrası bağımsızlığını ilan eden Abhazya, fiilen Gürcistan’dan kopmuş olup, ancak bağımsızlığı tanınmamıştır. Abhazya’nın nüfus yapısı son yıllarda oldukça değiştiği halde, SSCB’nin dağılma aşamasında %44’ünü Gürcüler, %16’sını Ruslar, %15’ini Abhazlar ve %15’ini Ermeniler oluşturmaktaydı. Bağımsızlık mücadelesinde birçok Kafkas kavimleri ile birlikte hareket etmiştir. Bununla beraber aşağıda ele alacağımız Osetler gibi, Abhazların da Türkilikleri verdiğimiz tanım açısından tartışmalıdır.

Kabartay-Balkar Özerk Cumhuriyeti

Balkarlar, belirtildiği gibi, Karaçaylar ile birlikte ortak bir dil kullanıp, aynı kökten gelmekte ve Kafkaslar’ın en önemli Türk unsurunu oluşturmaktadırlar. Kabartaylar ise (Kabardino, Kabardey) Çerkez kökenlidir. Birçok eski kaynakta Malkar olarak da geçen Balkarlar daha çok Kabartay-Balkar bölgesinin Çerek, Çegem, Baksan, Mali ve Terek bölgelerinde yaşarlar ve kendilerine “Tavlı” (Dağlı) derler. Bununla beraber “Kafkasya Dağlıları” bölgede yaşayan diğer Türkler için kullanılan genel bir isimlendirmedir. Bolşeviklerin Kafkasları kontrol altına alması aşamasında 1921 yılında Kabartay Özerk Bölgesi oluşturulmuştur. 1922’de, Kuzey Kafkasya Birleşik Cumhuriyeti’nin parçalanma

⁸ 14 Nisan 1864’ü Adem Tok, “Çerkezlerin en kötü günü kabul eder”. Bu tarihte Prens Mikail ile Adige beyleri arasında yapılan pakta göre Çerkezlere üç alternatif sunulmuştur: 1. Dağları terkedecekler ve Rus kontrolü altında yaşamak için tarım alanlarına yerleşecekler; 2. Esir olarak yaşayacaklar; 3. Osmanlı ülkesine göç edecekler; <http://www.circassianweb.com/kronoloji.htm> 2004-07-16. Ayrıca bkz. Mirza Bala, “Çerkesler”; s.384.

sürecinde Balkarlarla birleşerek Kabartay-Balkar Özerk Bölgesi haline getirildi. 1936 Anayasası ile Rusya SFSC'ne bağlı bir ÖSSC oldu. II. Dünya Savaşı esnasında Almanlarla işbirliği yaptıkları iddiasıyla bölgenin Müslüman unsurları Sibiryaya sürüldü ve cumhuriyet lağvedildi. Kruşçev döneminde sürgünlerin eski vatanlarına dönme izni verilmesinden sonra 1957'de özerk cumhuriyet yeniden kurularak Kabartay-Balkar ÖSSC adını aldı. Kabartay-Balkar ÖC'nin merkezi Nalçik olup, nüfusu 724.000(1986) ve yüzölçümü 12.500 km karedir. Nüfusunun %45'ini Kabartaylar, %35'ini Ruslar, %9'unu Balkarlar oluşturur. Balkarların nüfusu 1979 sayımına göre 66.000 olup bunun %87'si (yaklaşık olarak 52.000) Kabartay-Balkar bölgesinde yaşamaktadır.⁹

Kabartay-Balkar ÖC'ne sınır olan Kuzey Osetya Özerk Cumhuriyeti'ne adını veren Osetler'in büyük çoğunluğu Müslüman olmadıklarından "Türki" kategorisine de koyamadığımız, Hint-Avrupa ırkından sayılan bir topluluktur. Rusya'nın uyguladığı stratejiler açısından Kuzey Osetya son derece önemli bir bölgedir. Kuzey Osetya'nın öneminin diğer bir boyutu ise, Osetlerin bir bölümünün komşu Gürcistan'da özerk bölge statüsüne sahip Güney Osetya Özerk Bölgesi'nde ve Kuzey Osetya ile sınırdış olarak yaşamalarıdır.

İnguşetya (İnguşiistan, İnguşıya) Özerk Cumhuriyeti

İnguşiistan, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Rusya Federasyonu'nda Sovyet döneminden miras kalan idari düzen ve sınırların geçerli olmadığı tek ülkedir. İnguşetya, SSCB döneminde Çeçen-İnguş Özerk Cumhuriyeti'nin parçası idi. SSCB sonrasında Çeçenlerin bağımsızlık mücadelesine girmesinden sonra İnguşlarla sakin olan batı bölümü, daha çok Çeçenlerin sakin olduğu doğu kısmından ayrılarak 1992 yılında Rusya Federasyonu'na bağlı bir özerk cumhuriyet haline gelmiş ve İnguşiistan ÖC adını almıştır. Komşuları, Kuzey Osetya ÖC, Çeçenistan ÖC ve Gürcistan'dır. İnguşiistan'ın nüfusu 280.000 olup yönetim merkezi Nazran'dır.¹⁰ Yüzölçümü Çeçenistan ile birlikte 19.300 km karedir. Bölgedeki çatışma ve istikrarsızlık, sağlıklı verilere ulaşmayı zorlaştırmakla birlikte İnguşetya'nın yüzölçümü 3.750 km kare olup, nüfusu 315.000'dir.¹¹ İnguşlar, Çeçenler gibi eski Kafkas kavimlerinden olup,

⁹ Nadir Devlet, a.g.e., s.133

¹⁰ "Ingushetia" or "Ingush Republic", *The Columbia Electronic Encyclopedia*, 6th ed. Copyright © 2004, Columbia University Press; <http://www.infoplease.com/ce6/world/A0825222.html>, 2004-07-27.

¹¹ Mustafa Öztürk, "Kafkasya'nın Tarihi Coğrafyası ve Stratejik Önemi", s.14.

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694 – 528X Sayı: 9 Mayıs – 2006

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

daha önce Hristiyan veya pagan oldukları halde 19. yüzyılda Müslüman olmuşlardır. İnguşça Kafkaslarda Nah dil topluluğundan sayılır. İnguşlar da Sünni Müslümanlardır.

İkinci Dünya Savaşı esnasında Almanlarla işbirliği yaptıkları iddiasıyla İnguşlar, Çeçenlerle birlikte Sibiryaya sürüldü ve cumhuriyet lağvedildi. Daha sonra ülkelerine dönüş izni verildi ve 1957’de Çeçen-İnguş ÖSSC cumhuriyeti yeniden kuruldu. İnguşların 1957’de tespit edilen toplam nüfusu 200.000 civarında olup bunun 178.000’i Çeçen-İnguş ÖC’nde yaşamaktaydı.

İnguşlar, Rus istilası yıllarında ve Bolşevik İhtilali döneminde Ruslara karşı mücadele etmiştir. Sovyetlerin dağılma aşamasında, önce Çeçenlerle birlikte hareket edip daha sonra bağımsızlık hareketini onaylamayarak Çeçenistan’dan ayrıldılar. Yoğun Rus baskı ve propagandaları sonucunda İnguşetya, Ruya Federasyonu’na katılmak zorunda kaldı. Sovyetlerin dağılmasından sonra Mayıs 1992’de toplanan Çeçen-İnguş Kongresi kararı gereği İnguşetya Meclisi toplanmış ve Çeçen-İnguş Cumhuriyeti’nden ayrılarak Rusya Federasyonu’na bağlı İnguşetya Cumhuriyeti’ni kurduğunu ilan etmiştir. Daha sonra iki cumhuriyet arasında bir protokol imzalanarak, 1934 yılında iki bölgenin birleştirilerek özerk cumhuriyet olmadan önceki sınırları Çeçenistan ve İnguşetya cumhuriyetlerinin sınırları olarak kabul edilmiştir.

Çeçenistan Özerk Cumhuriyeti

Çeçenistan, Rusya Federasyonu’nun güneybatı kesiminde, Büyük Kafkas Dağları’nın kuzeyinde bir cumhuriyettir. Sınır komşuları, Rusya Federasyonu, Kuzey Osetya ÖC, İnguşetya ÖC, Gürcistan, Azerbaycan ve Dağıstan ÖC’dir. Başkenti Çaharkale (Grozni) olup ülkenin Nüfusu 904.000 (1998) ve yüzölçümü İnguşetya ile birlikte 19.300 km karedir. Çeçenistan’ın güneyini geçit vermeyen Büyük Kafkas Dağları kaplamaktadır. Rakım Tebulos Dağı’nda 4.493 ve Şan Dağı’nda 4.451 metreye ulaşır. Terek ve Şunfa ırmaklarının oluşturduğu vadiler, ülkeyi batıdan doğuya bir uçtan bir uca geçer ve burası tarıma elverişlidir. Ülkenin kuzey kesimini Nogay bozkırları oluşturur. Ekonomisi petrole dayanmakta olup, Grozni ve Gudermes şehirlerinde Rus savaş uçakları için son derece önemli, gravitesi yüksek petrol çıkar. Çeçenistan’ın bulunduğu bölge petrolün dışında doğal gaz, kireçtaşı, alçıtaşı, kükürt ve diğer madenler bakımından da zengindir. Maden su kaynakları burayı bir kaplıca

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694 – 528X Sayı: 9 Mayıs – 2006

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

merkezi haline getirmiştir. Çeçenistan halkının %83'ü Çeçen, %11'i İnguş, %6'sı diğer olup, Çeçenler Sünni Müslüman'dır. Çeçenler Kafkas dillerinden “Nah” grubundan bir dil konuşurlar.¹²

Kuzey Kafkasların yerli halkından (eski Kafkasyalı) olan Çeçenler, SSCB dağılırken daha çok asıl yurtları olan Çeçen-İnguş Özerk SSC'nde yaşamaktaydılar. Bu cumhuriyet Rusya SFSC'nin parçası idi. 19. yüzyılda Çarlık istilasına karşı savaşlarda yurtlarını terkederek birçok Çeçen Osmanlı ülkesine, Orta Doğu bölgelerine ve özellikle Ürdün'e göç etti. Günümüz Çeçen mücadelesine bu ülkelere daha önce göç etmiş olan Çeçenlerin kurmuş olduğu vakıflar ve dernekler aracılığı ile, ve gönüllü olarak katılmak suretiyle büyük bir destek ve ilgi vardır.

Daha önce Ortodoks rahiplerinin ilgi alanına girdiği halde 17. yüzyıldan itibaren Çeçenler İslamiyet'i kabul ettiler. Çeçenler ve İnguşların yaşadıkları bölge 1774 yılından itibaren Rus saldırı ve işgallerine maruz kaldı ve buna karşı 19. yüzyılda müridizm yolunu seçtiler. Önce Gazi Muhammed'in önderliğinde daha sonra Şeyh Şamil ile yıllarca süren bağımsızlık mücadelesi verdiler. Kırım Savaşı sonrasında toplanan 1856 Paris Konferansı kararları gereği Osmanlı bölgeden desteğini çekmek zorunda kalınca Şeyh Şamil'e bağlı birlikler Ruslar karşısında daha fazla dayanamadılar ve Şeyh Şamil 1859 yılında Ruslara esir düştü. Bu olayla birlikte Kafkaslara bir döneme damgasını vuran bağımsızlık mücadelesi sona erdi. Çeçenler bundan sonra da her fırsatta ve zeminde mücadelesini sürdürdü ve 1917'de yaşanan olaylarda Bolşeviklere karşı cephe aldılar. Yeni yönetimin Kafkaslara hakim olmasından sonra bölgeye özerklik verildi. 1922 yılında Özerk Çeçen Eyaleti, 1924'de ise Özerk İnguş Eyaleti kuruldu. 1934'de bu iki eyalet birleştirilerek Özerk Çeçen-İnguş Eyaleti oldu; iki yıl sonra da 1936 Anayasası ile Çeçen-İnguş Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne dönüştü. 1944 Şubat ayında Nazilerle işbirliği yapmakla suçlanarak bütün Çeçen-İnguş halkı, Kabardin, Balkar, Kalmuklarla birlikte Sibiryaya ve Kazakistan'a sürüldü. 1957 yılında, Çeçenlerin gittikleri bölgede bir bakıma müridizm hareketini çok daha geniş kitlelere yaymaları ve Moskova'ya gelen şiddetle taleplerin de etkisiyle, Çeçenlerin yeniden ülkesine dönmelerine izin verildi. Ancak sürgüne gidenlerin önemli bir kısmı sürgün şartlarında hayatını kaybetmiştir. Hayatta

¹² “Chechnya”, *The Columbia Electronic Encyclopedia*, 6th ed. Copyright © 2004, Columbia University Press; <http://www.infoplease.com/ce6/world/A0811595.html>, 2004-07-27.

kalanlar topraklarına dönerek özerk Çeçen-İnguş SSC'ni yeniden kurdular.¹³ 1992'de İnguşetya'nın ayrılmasından sonra resmi sözleşmelerde kullanılan adı "Çeçenistan İçkeriya Cumhuriyeti" veya "Çeçen-İçkeriya Cumhuriyeti"dir. Bazen de İngilizce isminin tercümesi olarak "Çeçenistan Cumhuriyeti İçekerya"¹⁴ şeklinde görmekteyiz.

Dağıstan Özerk Cumhuriyeti

Kuzey Kafkaslar'ın doğusunda, Hazar sahilinde yer alan Dağıstan, Rusya Federasyonu'na bağlı özerk bir cumhuriyettir. Yüzölçümü 50.300 km kare olup, nüfusu 1.854.000'dir. Dağıstan ÖC'nin doğusunda Hazar Denizi, güneyinde Azerbaycan, batısında Gürcistan ve Çeçenistan, kuzeyinde Rusya Federasyonu bulunur. Dağıstan'ın başkenti Mahaçkale iken, Sovyetlerin dağılması aşamasında şehre Şeyh Şamil'in hatırasına "Şamilkale" ismi verilmiştir. Dağıstan halkının büyük kısmı sünni Müslümandır. 36 ayrı etnik gruptan oluşan nüfusunun %28'ini Avarlar, %16'sını Dargılar (Dargin), %13'ünü Kumuklar, %12'sini Lezgiler, %7'sini Ruslar, %5'ini Lazlar, %5 Çeçenler, %4'ünü Azeriler, %2'sini Nogaylar, %8 diğerleri oluşturur.¹⁵

Dağıstan ÖC'ne adını veren ve cumhuriyetin en kalabalık etnik grubunu oluşturan Dağıstanlılar, Doğu Kafkas halkları olan Avarlar, Dargiler, Lezgiler gibi halkların genel adıdır. Dağıstan dilleri Çeçenlerinki gibi eski Kafkas dili olan Nah grubuna girmektedir. Bununla beraber, Dağıstanlıların aslında Mahan'dan gelme Moğol Türkleri olduğu, dillerinin de Moğolcaya yakın olduğu kabul edilir.¹⁶

Rusya 1813 yılında Dağıstan'ı ülkesine ilhak etti, ancak halk buna karşı bağımsızlık mücadelesine girişti. 19. yüzyıl boyunca uzun süre Rus istilasına karşı direnen Dağıstanlılar Şeyh Şamil'in esir düşmesinden sonra Rus hakimiyeti altına girdi. Rus Çarlığı'nın çökmesi ve

¹³ Fanny E. Bryan, *Sovyetler Birliği'nin Çeçen İnguş Cumhuriyeti'nde Din Aleyhtarı Faaliyetler ve İslamiyetin Var Olma Mücadelesi*, çev.: Yasin Ceylan (Ankara, ODTÜ, 1985); s.1.

¹⁴ "Chechen Republic Ichkeria"

¹⁵ Mustafa Öztürk, "Kafkasya'nın Tarihi Coğrafyası ve Stratejik Önemi", s.14. Alt etnik gruplara inildiğinde, dünyanın en çok sayıda farklı etnik kökene sahip insanın bu sınırlı bölgede yaşadığı görülür. Bir bakıma Kafkasları özeti durumunda. 1959'da tespit edilebilen en kalabalık Kafkas kökenli gruplar olarak Avarlar 270.394, Lezgiler 223.129, Dargiler 158.149, Laklar 63.529, Tabassaranlar 34.700, Agullar 6.700, Tshurlar 7.321. En kalabalık Türk grupları olarak Kumuklar 134.967, Nogoylar 38.582. İranlı gruplar arasında en fazla Tatlar bulunmaktadır. Ruslar da daha çok şehirlerde yaşamaktadırlar. Bunlardan başka Azerbaycanlılar, Ermeniler, Yahudiler ve Ukraynalılar vardır. Buna göre Dağıstan'da 81 ayrı millete mensup insanların yaşadığı tespit edilmiştir. "Dağıstan Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti", *Meydan Larousse*, C.3, İstanbul, 1970; s.334.

¹⁶ Mirza Bala, "Dağıstan", *İslam Ansiklopedisi*, C.3, İstanbul, MEB, 1993, s.449.

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694 – 528X Sayı: 9 Mayıs – 2006

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

iç savaş esnasında diğer Kafkas kavimleriyle birlikte Kuzey Kafkas Bağımsız Cumhuriyeti'ni kurdu. 1920'de Bolşeviklerin ülkeye hakim olmasından sonra bu cumhuriyet lağvedildi ve 1921'de Rusya SFSC'ne bağlı Özerk SSC haline geldi.

Dağıstan ÖC, Mart 1992'de Federasyon Sözleşmesi'ne katılarak Rusya Federasyonu'nun kurucu üyelerinden olmuştur. Bağımsızlık yönünde ciddi bir harekete girişmediği halde, Dağıstan'da tam bağımsızlığı sembolize eden önemli olaylar yaşanmıştır. 3 Kasım 1991'de Abhazy, Suhumi'de toplanan Kafkas Halkları Konfederatif Birliği anlaşmasının imzalanıp Kafkas Dağlı Halkları Konfederasyonu'na (K.D.H.K.) cumhuriyet statüsü verildi ve 18-19 Ocak 1992'de K.D.H.K. 4. Parlamento Toplantısı Şamilkale'de (Mahaçkale) yapıldı. Ekim 1997'de ise başkent Şamilkale'de İmam Şamil'in 200. Doğum Yıldönümü çeşitli etkinliklerle kutlandı.

Kafkaslardan Basra Körfezi'ne Anti Türkizm Stratejisi ve Türkiler

Kafkaslar'ın etnik ve siyasi yapısındaki gelişmelerin en önemli ve son asırlarda – sömürgecilik dönemi ve sonrasında- şaşmayan bir boyutu sözkonusudur: Gerek ulusal gerekse uluslararası sistem hangi dönemde ve yönetimde olursa olsun, hemen bütün karar ve uygulamaların ve olayların Kafkaslar'dan Basra Körfezi'ne uzanan bölgede Türklere ve Türkilere karşı uygulanan bir tür soykırım senaryosu üzerinde işlediğidir. AGİT üyesi ve BM ile Avrupa'nın birçok liberal, demokratik, insan haklarıyla ilgili kurumları ile işbirliği içinde olan Azerbaycan'ın önemli bir bölümü yaklaşık on yıldır Ermenistan işgali altındadır. İşgal altındaki bölgenin yüzölçümü Kuveyt'inkine yakın olduğu halde, bu işgale son vermek için uluslararası kuruluşların ve devletlerin ciddi bir talep ve yaptırım gündeme gelmemiştir. Dağlık Karabağ anlaşmazlığı yüzünden çıkan çatışmada Azerbaycan Ermenistan'ın bir bölümünü işgal etseydi uluslararası kuruluşların tutumu çok daha farklı olurdu.

Ahıska Türkleri ile sürgün kararının uygulandığı diğer Kuzey Kafkas Türkleri ve Çeçenlerin maruz kaldığı uygulama da benzer sonuca götürmektedir. Yakın dönemlerde dünyanın gördüğü en büyük asimilasyon uygulamasına Güney Azerbaycan'da şahit olunduğu halde ne insan haklarına aykırı bu uygulamalar dünya kamuoyuna ulaşabilmekte ne de birçok sebepten dolayı uluslararası sistemce dışlanmış olan İran'dan böyle bir politikadan dolayı hesap sorulmaktadır. Birinci Körfez Savaşı'ndan günümüze, ABD'nin Irak'a müdahalesinin her safhasında Irak Türkmenleri için de bu uygulamalar geçerlidir. Sevr'de gündeme gelen

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694 – 528X Sayı: 9 Mayıs – 2006

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

Doğu Anadolu’da bir Ermenistan ve Kürdistan oluşturma projesi de aslında uluslararası sistemin aynı boyutunun bir uzantısıdır. Türkiye’nin yakın dönemde yaşadığı iç ve dış terör (Asala ve bölücü örgüt destekli) ile bu teröre karşı küresel güçler ve kurumların takındığı tavrın, kıtaların, sistemlerin, halkların düğümlendiği bölge hesapları ile ilgili önemli bağlantıları vardır.

Kafkaslardan Basra Körfezi’ne ister Stalin dönemi ister Sovyet sonrası şartlar, ister Batının desteğindeki Şahlık rejimi ister “Batı düşmanı” molla rejimi, ister Saddam ister ABD yönetimi olsun değişmeyen tek politika Türk kökenli halkların kimliklerini kaybetmeleri, yönetimden uzaklaştırılmaları, hatta bölgeden uzaklaştırılmaları yönünde gerçekleşmektedir. Türk ve Türki gruplar her fırsatta soykırımına maruz kalırken, bütün dünyanın gözü önünde gerçekleşen bu cinayetlere karşı uluslararası kamuoyunun sessiz kalması, değişik yöntemlerle desteklendiğinin tespit edilmesi gözden uzak tutulmaması gereken tespitlerdir.

Kafkaslardaki anti-Türkizm operasyonunun konusu Türkler kadar diğer Müslüman kavimler yani “Türkiler”dir. Türk kökenli olmadığı halde yakın dönemde Türklerle kader birliği yapmış olan Çerkezler, Çeçenler, Adigeler ve diğer Kafkas kavimlerine karşı asırlardan beri sistemli bir “eritme” politikası uygulanmaktadır. Gerek Çarlık dönemi ile birlikte Rusya ve gerekse diğer global güçlerin ara dönemler dahil her fırsatta destek verdikleri gerektiğinde baskı ve şiddete başvurdukları genel politika, bölgedeki Türkler gibi “Türki”lerin de varlığının yok edilmesi, azaltılması, başka bölgelere sürülmesi, hiç değilse asimile edilmesi üzerine kurulmuştur. Belirtmek gerekir ki Çarlık döneminden günümüze uzanan bu politikalar, bölgedeki Türk kökenli olmayan Müslümanların “Türki”leşmesini hızlandırarak bu kimliklerini daha güçlü hale getirmiştir.

İkinci Dünya Savaşı’nın başında Sovyet yönetiminin Volga-Alman Özerk Cumhuriyeti’ndeki Almanları Sibiry’a sürmesinden sonra savaşın sonuna doğru Almanlarla işbirliği yaptıkları iddiasıyla Kırım Türkleri ile Kafkasların Türk ve Türki kavimleri Kabartaylar, Balkarlar, Kalmıklar, Çeçenler, İnguşlar, Ahıskalılar.. da sürgüne tabi olmuştur. Büyük savaş Moskova’daki yönetime oldukça sıkıntılı yıllar yaşatmasına rağmen, bu dönemde de Komünist Partisi ülkenin çıkarlarından çok Kafkaslar’dan Basra Körfezi’ne uzanan bölgedeki Türk ve Türkileri bu stratejik bölgeden uzaklaştırma politikasını ihmal etmemiştir. Buradaki azınlıkların itaatkar olmadığı ve devlete karşı ihanet ettiği iddiaları genellikle

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694 – 528X Sayı: 9 Mayıs – 2006

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

gerçekle ilgisi olmayıp, aslında Almanlarla işbirliği yapıp, Alman ordusunda Ermeni ve Gürcü lejyonlarını oluşturan Ermeni ve Gürcüler, Kafkaslar'daki anti-Türkizm politikanın gereği olarak affedilmiş ve ülkelerine gönderilmiştir. Öbür taraftan Alman işgalcilere karşı milis kuvveti oluşturarak mücadele eden Kırımlı Türklere bu kahramanlıklarından dolayı önce ödül verilmiş, daha sonra Kırım'ın stratejik önemi dikkate alınarak bu ödül verilenler dahil hepsi Sibiryaya sürülmüştür. Öte yandan Alman ordularıyla hiçbir teması olmayan Gürcistan'ın Türkiye sınırındaki Ahıska Türkleri de yine aynı politikanın parçası olarak sürgüne gönderilmiştir. Kendi topraklarına dönmesi bugüne kadar engellenen Adige'deki 10.000 Türk'ün ABD'ye kabul edilmesi ise, Kafkasların stratejik bir noktasında bulunan kendi vatanlarına dönmek üzere uluslararası alanda önemli mesafeler kat etmiş olan bu Türklerin Mesket Dağları üzerindeki Ahıska'ya gitmemeleri için ABD'nin yaptığı cömertliği göstermektedir. Bu olay da Kafkaslar'dan Basra'ya anti-Türkizm'in ilginç bir uygulamasıdır.

Kuzey Kafkaslar'da Çeçenistan dışındaki diğer cumhuriyetlerin Rusya Federasyonu'na karşı ciddi bir muhalefeti olmadığı, gerek SSCB'nin dağılması aşamasında gerek daha sonra Rusya Federasyonu'na bağlılık konusunda tereddüt göstermedikleri kabul edilir. Bununla beraber bu özerk cumhuriyetlerin, Moskova yönetimine karşı her dönemde köklü muhalefette bulunduğu halde yaşanan olaylardan ders çıkararak gerçekçi davrandıkları kabul edilir. Gerek Rusya dışındaki Kafkasyalılar gerekse halen bölgede yaşayanlar etnik konusunda Rusların uyguladığı haksızlıkları her fırsatta dile getirip, yaşanan acıları unutmuyup gelecek nesillere de aktararak, milli kimliğin temelini oluşturan “biz” ve “öteki” konusunda sağlam temellere sahiptir. Öteki olarak baskıcı ve işgalci Rus her dönemde varlığını hissettirirken, bunun karşısındaki “biz”ler Osmanlı ve Türkiye ile aynı safta yer almış ve böylece halkların anti-Türkizm uygulamalarına maruz kaldığı her süreç belirttiğimiz gibi daha köklü bir şekilde Türkileştirmiştir.

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694 – 528X Sayı: 9 Mayıs – 2006

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

Sonuç

Modern çağların temel siyasi birimini oluşturan ulus kavramında etnik, dini, kültürel, tarihi birliğin ötesinde, gelecekle ilgili ortak ümit ve kaygılara sahip olma duygusu etkilidir. Böylece çağdaş devleti oluşturan ulusun, ortak kökenden çok ortak kaderi paylaşan insanlardan oluşan, birliktelik ruhu içerisinde ülkenin huzur, güven ve başarısının herkesin yararına olacağı, aynı devletin vatandaşı farklı etnik kökene sahip insanlardan oluşabilmektedir. Kafkas halklarının Türkiye'ye ilgisi, Çarlık döneminde çok yönlü dayanışma ile kendisini göstermiş, vatanlarını kaybeden birçok Kafkasyalı yeni vatan olarak Anadolu'yu seçmiştir. Anadolu'yu göç edenler tam anlamıyla Türkleşirken, Kafkaslarda yaşayanlar da "Türki"leşmiştir.

Kafkaslar'da Karaçay, Balkar, Kumık, Nogay gibi Türk kavimleri yaşamaktadır. Bunlar, batıya göç eden diğer Türk boyları gibi farklı tarihlerde bölgeye gelerek yurt edinmiştir. Bunun yanında Türk kökenli olmadığı halde, yakın yüzyıllara kadar süren İslamlaşma sürecinde Müslüman olan ve birçok bakımdan Türkiye'ye ilgi duyan, kendilerini Türklere yakın hisseden Çerkezler, Abhazlar, Kabartaylar, Adigeler, Çeçenler, İnguşlar, Dağıstanlılar gibi etnik gruplar için "Türki" kimliğini kullanmak, birçok bakımdan anlamlıdır. Aynı kimlik Balkanların Türk kökenli olmayan fakat Türkiye'ye ilgi duyan Boşnaklar, Arnavutlar ve Pomaklar gibi toplulukları için de geçerlidir.

19. yüzyılda kısaca "büyük oyun" olarak adlandırılan ve başlangıçta İngiltere ve Rusya'nın Türk hanlıklarının bağımsızlığına son veren işbirliği günümüzde Kuzey Kafkasya'dan Basra Körfezi'ne "anti-Türkizm" konusunda küresel ittifak halinde her fırsatta uygulanmaktadır. Söz konusu Türki kavimler de bu anti-Türkizm uygulamalarının hedefi durumundadır.